

2016-CI İLİN DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN İCRASINA DAİR ALTERNATİV HESABAT

2016-CI İLİN DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN İCRASINA DAİR ALTERNATİV HESABAT

Alternativ Hesabatı Azad İqtisadiyyata
Yardım İctimai Birliyinin ekspertləri
hazırlayıb.

İyun 2017

Bu Alternativ Hesabat hazırlanarkən hökumətin 2016-cı il üzrə dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatı, Hesablama Palatasının bununla əlaqədar rəyi, başqa əlaqəli sənədlər və məlumatlar təhlil edilərək qiymətləndirilib.

İçindəkilər

Xülasə	5
1. Dövlət büdcəsinin icrasını şərtləndirən makroiqtisadi amillər	9
2. Dövlət büdcəsi gəlirlərində əsas dəyişikliklər	13
3. Dövlət büdcəsi xərclərinin icarasında əsas meyllər	22
4. Büdcə kəsiri və onun maliyyələşdirilməsi mənbələri	29
5. Büdcə vasitəsilə dövlət borclarına xidmət	30
6. Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hüquqi-prosedur məsələlərinin qiymətləndirməsi	32
10. Təvsiyələr	35

Xülasə

Azərbaycan hökuməti üçün 2016-cı il, uzunmüddətli neft bumundan sonra “ucuz neft” və aşağı neft gəlirləri şəraitində büdcənin icra edildiyi ikinci il oldu. İlk növbədə istər büdcə gəlirlərinin, istərsə də xərclərin formalaşmasına bilavasitə təsir edən əsas makroiqtisadi göstərici olan ÜDM 4% azalıb.

2016-cı ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri 17.5 milyard manat, xərcləri isə 17.75 milyard manat təşkil edib. “2016-cı il dövlət büdcəsi haqqında” qanununda nəzərdə tutulan proqnozla müqayisədə büdcənin gəlirləri 104.1% (yaxud proqnozdan 683.7 milyon manat çox), büdcənin xərcləri isə 96.0% (yaxud proqnozdan 743.7 milyon manat az) icra edilib.

Neftin qiymətinin ucuzlaşması ÜDM-də azalma ilə yanaşı, yüksək inflyasiyaya da səbəb olub. 2012-2014-cü illərdə illik inflyasiya səviyyəsi kifayət qədər aşağı -1.1-2.4% intervalında olduğu halda, 2016-cı ilə ikirəqəmli (12.4%) inflyasiya baş verib. Xam neftin qiymətlərində ucuzlaşma, ölkənin tədiyyə balansının göstəricilərinin pisləşməsi ilə yanaşı, 2014-cü ilə nisbətən sonrakı 2 ildə hökumətin sərəncamında olan xarici valyuta ehtyatlarının həcmi 30% azalaraq 53 milyad ABŞ dollarından 37 milyad ABŞ dolları həddinə enib.

Azərbaycanın dövlət büdcəsinin gəlirləri ABŞ dolları ifadəsindəki məbləğinin 2014-cü ildən başlayan azalma tendensiyası 2016-cı ildə də davam edib: hesabat ilində dövlət büdcəsinin gəlirləri 10.97 milyard ABŞ dollarına ekvivalent olub. Beləliklə də, 2016-cı ildə gəlirlər ABŞ dolları ifadəsində 2015-ci ilə nisbətən 35.7%, 2014-cü ilə nisbətən 2.1 dəfə az olub.

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin formalaşmasında neft-qaz sektorundan birbaşa daxilolmaların rolu həm mütləq, həm nisbi ifadədə azalmaqda davam edir, lakin büdcə gəlirlərinin yarından çoxu (52.7%) yenə də bu sektorun hesabına formalaşır.

Bununla yanaşı, hesabat ilində neftin qiymətinin gözləniləndən yüksək, manatın məzənnəsinin isə aşağı olmasına baxmayaraq, neft-qaz layihələrinə dair Hasilatın Pay Bölgüsü Sazişləri (HPBS) üzrə xarici podratçı şirkətlərin dövlət büdcəsinə ödənişləri əvvəlki illə müqayisədə 338.3 milyon manat azalıb. Eləcə də, HPBS üzrə xarici podratçı şirkətlərin ödədiyi mənfəət vergisinin məbləği 12.4 milyon manatlıq

kəsirlə icra olunub (proqnozlaşdırılan 370 milyon manata qarşı 357.6 milyon manat).

2016-cı ildə dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinin büdcə ödənişlərinin ümumi məbləği 1.9 milyard manat olub. Bu məbləğ 2014-cü ilə nisbətən 9.4%, 2015-ci ilə nisbətən 13.7% azdır. Dövlət müəssisələri sırasında ən böyük vergi ödəyicisi olan SOCAR-ın (hesabat ilində bu ödənişlərin 65.6%-i onun payına düşüb) ödənişlərinin məbləği, yuxarıda artıq qeyd edildiyi kimi, 2015-ci ilə nisbətən hesabat ilində 157 milyon manat azalıb.

Digər iri dövlət nüəssisələrindən “Azərenerji” ASC-nin büdcəyə ödənişləri əvvəlki illə müqayisədə 108.2 milyon manat (31.0%), “Azərbaycan Hava Yolları” QSC-nin isə 3.1 milyon manat (9.6%) azalıb. Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin sisteminə daxil olan müəssisələr (rabitə sektoru) üzrə büdcə ödənişləri əvvəlki ilə nisbətən 13.5 milyon manat (yaxud 36.1%), “Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi” QSC üzrə 42 milyon manat (2.7 dəfə), “Azərsu” ASC üzrə 7.5 milyon manat (30.7%) çox olub.

Hesabat ilində büdcə xərclərinin 35%-i dövlət idarəetməsi və təhlükəsizliyinə sərf olunub. Buraya ümumi dövlət xidmətləri, müdafiə-məhkəmə, hüquqi-mühahizə və prokurorluğa ayrılmış vəsaitlər daxildir. Qeyd olunan 3 istiqamət üzrə xərcləmələrə 6.2 milyard manat ayrılıb ki, bu 2015-ci ilə nisbətən 1.6 milyon manat (35.3%) çoxdur.

Həmçinin 2016-cı ildə dövlət investisiya xərclərinin ümumi büdcə xərclərinə nisbəti 15.2%-ə, məbləği isə 2707.1 milyon manata enib. 2015-ci ildə investisiya xərclərinin maliyyələşdirilməsinə dövlət büdcəsi xərclərinin 28.1%-i və ya 5002.1 milyon manat sərf olunmuşdu. Beləliklə də 2006-2015-ci illərdə investisiya xərclərinin dövlət büdcəsində xüsusi çəkisi 24-40% intervalında dəyişib.

Amma, idman xərclərinin məbləği əvvəlki ilə nisbətən 12.4 dəfə artaraq 447.3 milyon manata çatıb. Bu xərclərinin bu cür kəskin artımı Azərbaycanın 2016-cı ilin iyun ayında Formula 1 yarışına ev sahibliyi etməsilə bağlı olub.

2016-cı ilin büdcə qanununda “sosial müdafiə və sosial təminat” funksional bölməsi üzrə xərclərin məbləği 2.7 milyard manat təsdiqlənmişdi. Lakin Hesablama Palatasının 2016-cı ilin dövlət büdcəsi ilə bağlı hazırladığı rəydən aydın olur ki, il ərzində Nazirlər Kabinetinin müxtəlif sərəncamları ilə “sosial müdafiə və sosial təminat” funksional bölməsi üzrə nəzərdə tutulan vəsaitlərin 567.7 milyon manatı sosial müdafiə sistemi ilə əlaqəli olmayan tamamilə fərqli istiqamətlərə (dövlət borclarının qaytarılması, dövlət şirkətlərinin kapitalizasiya səviyyəsinin yüksəldilməsi) yönəldilib.

Eləcə də qanunla təsdiqlənmiş bir sıra xərclərə əhəmiyyətli dərəcədə sekvestr tətbiq edilib:

- “Mədəniyyət, incəsənət və bədən tərbiyəsi” funksional bölməsinin “Digər kateqoriyalara aid edilməyən fəaliyyət” köməkçi bölməsi üzrə 62.4%;
- “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” funksional bölməsinin “Əsas bölmələrə aid edilməyən sair xərclər” köməkçi bölməsi üzrə 56.7%;
- “Təhsil” funksional bölməsinin “Təhsil sahəsində digər müəssisə və tədbirlər” köməkçi bölməsi üzrə 49% və “ilk peşə-ixtisas təhsili” köməkçi bölməsi üzrə 17.3%;
- “Nəqliyyat və rabitə” bölməsi 31.4%;
- “Səhiyyə” bölməsi 15.4%;
- “Kənd təsərrüfatı, meşə və balıqçılıq təsərrüfatı” bölməsi 14.5%;
- “İqtisadi fəaliyyət” bölməsi 11.2%;
- “Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar” bölməsi 10.5%;

Ümumiyyətlə, 2016-cı il üçün hökumətin xərc siyasətinə gəldikdə isə, əsas elementləri kimi dövlət proqram və tədbirlərinin ortamüddətli büdcə xərcləri ilə uzlaşdırılması, büdcə xərclərinin strukturunun təkmilləşdirilməsi, xərcləmələrin şəffaflığının artırılması və s. bəyan olunmuşdu. Lakin icra prosesində dövlət büdcəsi haqqında qanunda nəzərdə tutulmayan, vəsait ayrılan tədbirlərə əsasən xərcləmələr siyasətində müşahidə olunan iki əsas dəyişiklik fərqləndirməyə imkan verir:

- Dövlət müəssisə və şirkətlərinin vaxtı çatmış, amma ödəyə bilmədikləri daxili və xarici borclarının büdcə vasitəsilə ödənilməsi;
- Dövlət müəssisə və şirkətlərinə maliyyə sağlamaqlaşdırılması çərçivəsində büdcə vasitəsilə maliyyə dəstəyinin verilməsi.

Faktiki olaraq, 2016-cı ildə dövlət büdcəsindən borca xidmətlə bağlı 2.3 milyard manat xərclənib ki, bu ümumi xərclərin 12.8%-nə bərabərdir. 2016-cı ilin dövlət büdcəsində dövlət borcuna xidmət xərcləri 1.78 milyard manat səviyyəsində müəyyən edilmişdi və bu xərclərin hamısı “Ümumdövlət xidməti” funksional bölməsi çərçivəsində nəzərdə tutulmuşdu. Lakin il ərzində bu xərc istiqaməti 99.7%-i səviyyəsində icra edilməklə yanaşı, digər funksional istiqamətlər üzrə yaranan qənaət hesabına da əlavə olaraq “Dövlət zəmanəti ilə alınan borcların Təminat Fondu” xəttilə 498.1 milyon manat borc qaytarılıb.

Bundan əlavə, Təminat Fondunun əvvəlki illərdə akkumilyasiya olunmuş təxminən

1.48 milyard manat vəsaitin 1.17 milyard manatı dövlət borclarının qaytarılmasına sərf edilib. Ümumilikdə büdcə vasitəsilə 2016-cı il ərzində borcların ödənməsinə 3.44 milyard manat vəsait yönəldilib. 2015-ci ildə dövlət büdcəsindən dövlət borca xidmət xərcləri 704.5 milyon manat xərclənmişdi. Göründüyü kimi, əvvəlki illə müqayisədə 2016-cı ildə dövlət borcuna xidmət xərcləri 3.2 dəfə çox olub.

Yekun olaraq qeyd edək ki, 2016-cı ilin dövlət büdcəsində qanunla təsdiq edilmiş xərclərə hökumətin müdaxiləsi davam edib. “Büdcə sistemi haqqında” qanunda qeyd edilir ki, zərurət yarandıqda, təsdiq olunmuş büdcə ayırmaları həddində funksional təsnifatın bölmələri daxilində, iqtisadi təsnifatın bölmə, köməkçi bölmə, paraqraflar, maddə və yarımmaddələri arasında müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən dəyişikliklər edilə bilər (maddə 18.4). Hökumət də “zərurət yaranması” hallarını öz baxışına uyğun istifadə etməkdədir. *Məsələn, “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölməsinin “Dövlət büdcəsinin ehtiyat fondu” paraqrafı üzrə xərclərin məbləği proqnoz göstərici ilə müqayisədə 6.5 dəfəlik artımla, “Nəqliyyat və rabitə” bölməsinin “Rabitə” köməkçi bölməsi isə 12 dəfəlik ixtisarla icra edilib. Bu dəyişikliklər Nazirlər Kabinetinin sərəncamları ilə Milli Məclisdə müzakirə edilmədən həyata keçirilib. 2016-cı il dövlət büdcəsinin icrasına Hesablama Palatasının rəyində də belə hallardan narahatlıq ifadə olunub.*

1. Dövlət büdcəsinin icrasını şərtləndirən makroiqtisadi amillər

2016-cı ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri 17505.7 milyon manat, xərcləri isə 17751.3 milyon manat olub. “Azərbaycan Respublikasının 2016-cı il dövlət büdcəsi haqqında” qanununda nəzərdə tutulan proqnozla müqayisədə büdcənin gəlirləri 104.1% (yaxud proqnozdan 683.7 milyon manat çox), büdcənin xərcləri isə 96.0% (yaxud proqnozdan 743.7 milyon manat az) icra edilib.

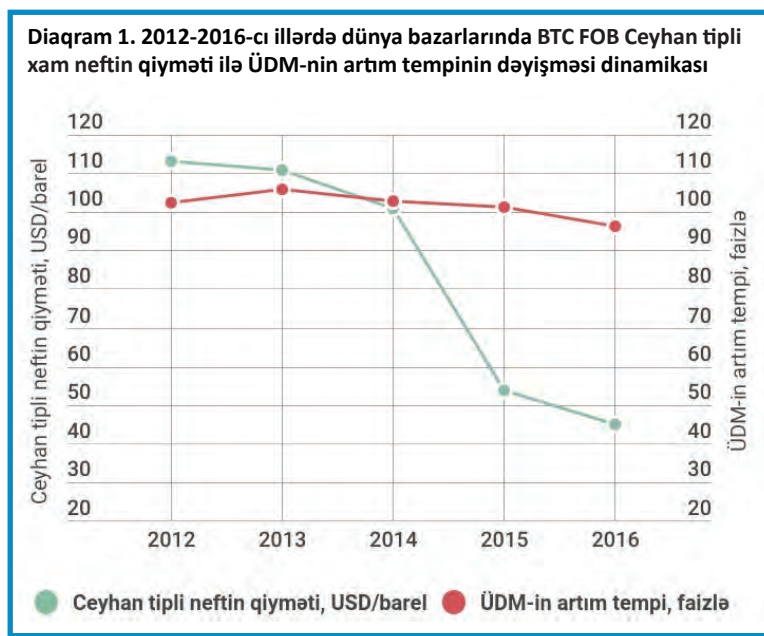
Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin proqnozdan artıq, xərclərinin isə proqnozdan az olması nəticəsində, 2016-cı ildə büdcə kəsirinin səviyyəsi proqnozda nəzərdə tutulandan 6.8 dəfə (yaxud 1427.4 milyon manat) az olub – büdcədə cəmi 245.6 milyon manatlıq kəsir yaranıb.

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin məbləği Ümumi Daxili Məhsulun (ÜDM) 29.0%-i, büdcəsi xərclərinin məbləği ÜDM-in 29.4%-i, büdcə kəsirinin məbləği isə ÜDM-in 0.4%-i qədər olub.

Azərbaycan hökuməti üçün 2016-cı il, uzunmüddətli neft bumundan sonra “ucuz neft” və aşağı neft gəlirləri şəraitində büdcənin icra edildiyi ikinci il oldu. 2010-2014-cü illərdə dünya bazarlarında xam neftin yüksək qiymətlərinə (100-115\$) adaptasiya olunmuş iqtisadiyyat bu neftin kəskin ucuzlaşmasına makroiqtisadi parametrlərdə adekvat azalma və ixtisarlara reaksiya verdi. İlk növbədə istər büdcə gəlirlərinin, istərsə də xərclərin formalaşmasına bilavasitə təsir edən əsas makroiqtisadi göstərici olan ÜDM-nin tempində kəskin azalmalar və eniş müşahidə edildi.

Diagram 1-dən göründüyü kimi, Azərbaycanda ÜDM artım tempi ilə neftin dünya bazar qiymətlərinin səviyyəsi arasında düz əlaqə mövcuddur. Xam neftin yüksək qiymətlərinin mövcud olduğu 2012-2013-cü illərdə özündən əvvəlki ilə nisbətən ÜDM artımı 6%-ə yaxın olub, qiymətlərdə azalmanın başladığı 2014-cü ildə ÜDM-nin artım tempi kəskin zəifləyib, artıq 2016-cı ildə artım təxminən 4%-lik azalma

ilə əvəzlənib.¹ ÜDM-nin azalması ölkədə iqtisadi fəallığın və istehlak xərclərinin, bunlara uyğun olaraq vergi bazasının daralması üçün siqnaldır və büdcənin kiçilməsini qaçılmaz edir.

Dölet büdcəsinin parametrlərinə təsir göstərən əsas makroiqtisadi göstəricilərdən biri də yüksək inflyasiyadır. Yüksək inflyasiya bir tərəfdən iqtisadiyyatda nominal göstəriciləri artırmaqla döviyadən tutulan vergilər hesabına büdcəni və gəlir bazasını genişləndirir, lakin başqa tərəfdən əhalinin alıcılıq qabiliyyətini azaldır, gəlirlərin indeksasiyasını qaçılmaz edir. Belə şəraitdə büdcə vasitəsilə əmək haqqı və sosial ödənişləri də artırmaqla hökuməti müəyyən miqyasda xərcləri genişləndirməyə vadar edir.

Neftin qiymətinin ucuzlaşması ÜDM-də azalma ilə yanaşı, yüksək inflyasiyaya da səbəb oldu. Azərbaycan iqtisadiyyatının inflyasiyaya yüksək həssaslığı ölkənin istər gündəlik tələbat, istərsə də istehsal təyinatlı malların idxalından kəskin asılılığı ilə izah edilə bilər. Xam neftin qiymətlərində ucuzlaşma, ölkənin tədiyyə balansının göstəricilərinin pisləşməsi, 2014-cü ilə nisbətən sonrakı 2 ildə hökumətin sərəncamında olan qızıl-valyuta ehtyatlarının həcmi 16 milyad ABŞ dolları və ya 30% həcmində azalaraq 53 milyad ABŞ dollarından 2016-cı ilin sonuna 37 milyad

¹ ÜDM-lə bağlı məlumatlar Dövlət Statistika Komitəsinin, BTC FOB Ceyhan tipli xam neftin qiyməti ilə bağlı məlumatlar isə Dövlət Neft Şirkətinin saytlarından toplanıb.

ABŞ dolları həddinə endi². Yaranmış vəziyyətdə milli valyutanın 1 il ərzində 2 dəfədən çox dəyər itirməsinə səbəb olan devalvasiyaya getmək hökumət üçün qaçılmaz olub. Yüksək devalvasiya idxaldan kəskin asılı olan iqtisadiyyatı yüksək inflyasiya təzyiqi ilə üz-üzə qoyub.

2012-2014-cü illərdə illik inflyasiya səviyyəsi kifayət qədər aşağı -1.1-2.4% intervalında olduğu halda, 2016-cı ilə ikirəqəmli (12.4%) inflyasiya baş verib.

Qeyd edildiyi kimi, milli valyutaya təzyiq və yüksək inflyasiyanın əsas səbəblərindən biri neft gəlirlərinin kəskin azalması fonunda ölkənin tədiyyə balansının göstəricilərinin pisləşməsi oldu. Demək olar ki, böyük neft pulları daxil olmağa başladığı dövrdən 2014-cü ilədək tədiyyə balansının nə ümumi saldosunda, nə də cari hesablar balansında defisit qeydə alınmamışdır³.

Diagram 2. Tədiyyə balansının əsas göstəricilərinin dəyişməsi, milyon ABŞ dolları

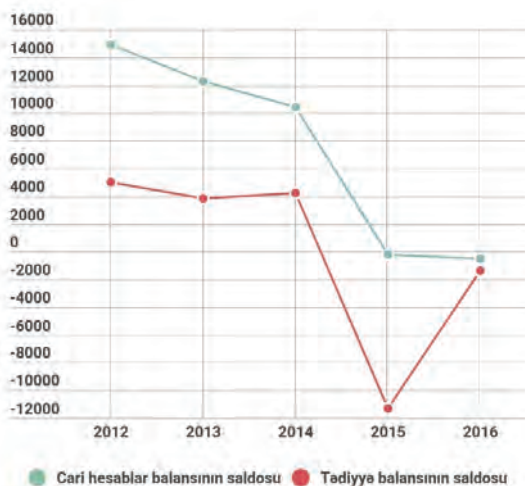

Diagram 2-dən göründüyü kimi 2012-2014-cü illərdə istər cari hesablar üzrə, istərsə də tədiyyə balansının ümumi saldosunda profit yaranıb. 2015-2016-cı illərdə isə həm cari hesablar balansının, həm də ümumilikdə tədiyyə balansının ümumi saldosunda defisit yaranıb. 2015-ci ilə nisbətən 2016-cı ildə tədiyyə balansının kəsiri əhəmiyyətli dərəcədə azalsa da, cari hesablar balansının defisiti 2.4 dəfə artıb.

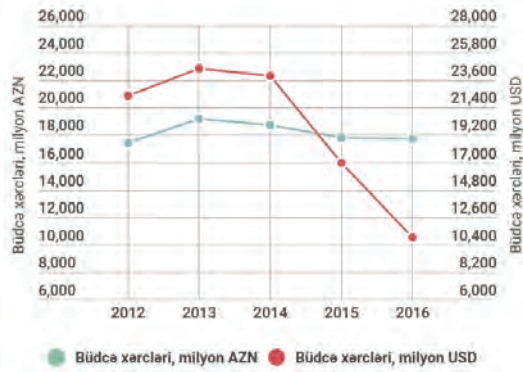
İqtisadi geriləmənin və əsas makroiqtisadi göstəricilərdə müşahidə

edilən pisləşmənin təsirləri 2016-cı ilin dövlət büdcəsinin parametrlərində də özünü göstərib.

² Dövlət Neft Fondunun sərəncamında olan valyuta ehtiyatları ilə bağlı Fondun saytıdan (http://www.oilfund.az/az_AZ/hesabatlar-ve-statistika/hesabat-arxivi.asp), Mərkəzi Bankın saytıdan (https://www.cbar.az/infoblocks/money_reserve_abş_dolları) götürülüb.

³ Tədiyyə balansına dair məlumatlar Mərkəzi Bankın rəsmi saytıdan götürülüb. <https://www.cbar.az/pages/statistics/external-sector-statistics>

Diagram 3. Son 5 il ərzində büdcə xərclərinin dəyişməsi

Devalvasiya ölkənin əsas maliyyə sənədi olan dövlət büdcəsinin xərclərinə də təsir edib. 2013-cü ildə özünün rekord həddində (19.1 milyard manat) çatan dövlət büdcəsi sonrakı dövrdə azalmağa başlayıb.

Büdcə xərcləri son 3 ildə manat ifadəsində 7.2 % azalaraq 17751.2 milyon manata düşüb. Bununla da büdcə xərcləri son 5 ilin minimum səviyyəsində olmaqla 2011-ci il

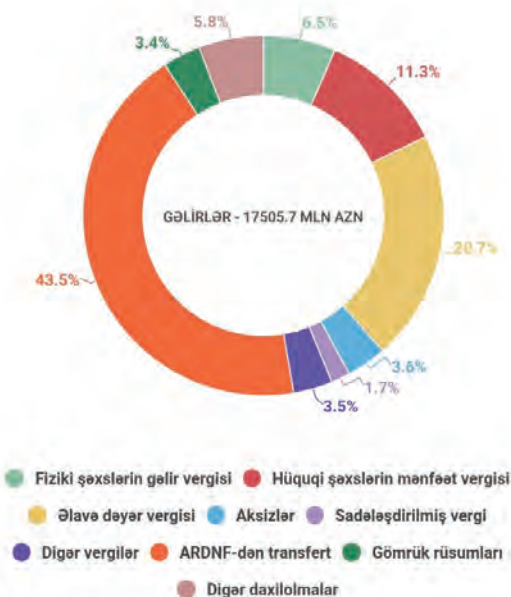
səviyyəsinə enib. Manatın ucuzlaşması büdcə xərclərini dollar ifadəsində daha çox azaldıb. 2013-2016-cı illərdə dollar ifadəsində büdcə xərcləri 2.2 dəfə azalaraq 24540 milyon ABŞ dollarından 10960 milyon ABŞ dollarına düşüb.

2. Dövlət büdcəsi gəlirlərində əsas dəyişikliklər

2016-cı ildə hökumətin dövlət büdcəsinin gəlirləri “Azərbaycan Respublikasının 2016-cı il dövlət büdcəsi haqqında” qanununda nəzərdə tutulan proqnozla müqayisədə 683.7 milyon manat yaxud 4.1% çox olub.

Daxilolma mənbələrinə görə gəlirlərin formalaşmasında ən yüksək pay 7615 milyon manat yaxud ümumi büdcə gəlirlərinin 43.5%-i ilə Dövlət Neft Fondunun (ARDNF) transferinə məxsus dollarıdır. Ümumi büdcə gəlirlərində xüsusi çəkisinə görə ikinci yer 3623.5 milyon manatla (20.7%) ƏDV-yə, üçüncü yer isə 1983.2 milyon manatla (11.3%) hüquqi şəxslərin mənfəət vergisinə məxsusdur (Diaqram 4).

Diaqram 4. 2016-cı il dövlət büdcəsi gəlirlərinin mənbələr üzrə strukturu, yekuna görə faizlə

Həmçinin dövlət büdcəsinə 1145.7 milyon manat fiziki şəxslərin gəlir vergisindən, 625.1 milyon manat aksiz vergisindən, 600.2 milyon manatı gömrük rüsumlarından, 303.8 milyon manatı sadələşdirilmiş vergidən, 174.7 milyon manatı hüquqi şəxslərin əmlak vergisindən, 153.3 milyon manatı yol vergisindən, 114.1 milyon manatı isə qiymətləri tənzimlənən malların topdansaş və ixrac-kontrakt qiymətləri fərqiindən edilən ödənişdən daxil olub. Hesabat ilində vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə cərimə və sanksiyalar hesabına dövlət büdcəsinə 311.6 milyon manat (1.9%), büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən isə 239 milyon manat büdcəyə köçürülüb.

2016-cı il dövlət büdcəsi gəlirlərinin qurumlar üzrə formalaşmasında üstün mövqe ARDNF-ə məxsus olub: 43.5%. Daha sonra gəlirlərin 7015.6 milyon manatı yaxud 40.1%-i Vergilər Nazirliyinin xətti ilə toplanan vergi gəlirlərinin, 2291.6 milyon manatı yaxud 13.1%-i isə Dövlət Gömrük Komitəsinin xətti ilə toplanan xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı vergi və rüsumların payına düşür. Digər mənbələr kimi təqdim edilən Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsinin ödənişləri, büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalar və sair isə büdcə gəlirlərinin yalnız 3.3%-ni təşkil edib (Diaqram 5).

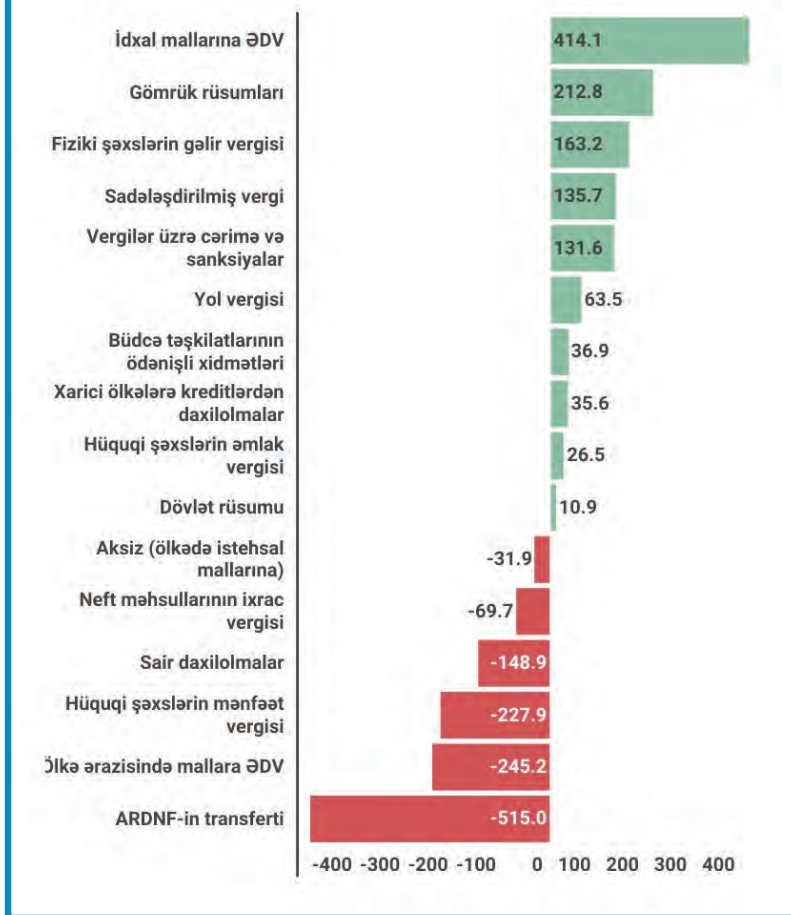
2016-cı il dövlət büdcəsinin gəlirlərinin həm struktur, həm də əvvəlki illərlə müqayisəli təhlili aşağıdakı trendləri ortaya çıxarır:

i) 2016-cı ildə dövlət büdcəsinin ümumi gəlirlərinin nominal məbləğində 2015-ci illə müqayisədə cəmi 7.7 milyon manat yaxud 0.04% artıb. Əgər 2016-cı ildə illik inflyasiyanın 12.4% səviyyəsində olması nəzərə alınarsa, onda dövlət büdcəsinin gəlirlərinin real səviyyəsinin azaldığını söyləmək olar. Azərbaycanın dövlət büdcəsinin gəlirlərini ABŞ dolları ifadəsində məbləğinin 2014-cü ildən başlayan azalma tendensiyası 2016-cı ildə də davam edib: hesabat ilində dövlət büdcəsinin gəlirləri 10965 milyon ABŞ dollarına ekvivalent olub. Beləliklə də, ABŞ dolları ifadəsində 2016-cı ildə gəlirlər 2015-ci ilə nisbətən 35.7%, 2014-cü ilə nisbətən 2.1 dəfə az olub.

ii) Əvvəlki illə müqayisədə 2016-cı ilin büdcəsində müxtəlif gəlirləri üzrə kəskin fərqlər yaranıb, bir qrup gəlirlər kəskin artıb, digər qrup gəlirlər isə kəskin azalıb. Mənbələr üzrə daha çox artımlar idxal mallarına ƏDV (37.6%-lik artım), gömrük rüsumları (54.9%) və fiziki şəxslərin gəlir vergisinin (16.6%) payına düşür.

Eyni zamanda 2015-ci illə müqayisədə 2016-cı ilin dövlət büdcəsində ARDNF-in transferi 515 milyon manat, ölkə ərazisində istehsal olunan mal və xidmətlərə görə

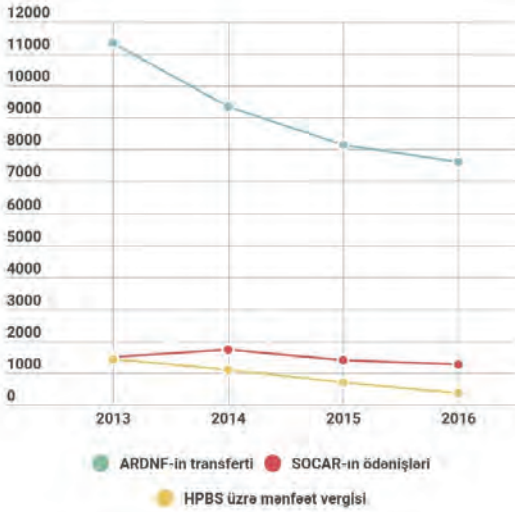
Diaqram 6. 2015-ci illə müqayisədə 2016-cı il dövlət büdcəsi gəlirlərində mənbələr üzrə kənarlaşmalar, milyon manat

ƏDV-dən daxilolmalar 245.2 milyon manat və hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi 227.9 milyon manat azalıb (Diaqram 6).

ARDNF-in transferinin bu məbləğdə azaldılması, habelə hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə azalmanın olacağı büdcə proqnozlaşdırılarkən nəzərdə tutulsa da, ölkə daxilində istehsal edilən mal və xidmətlərə görə ƏDV üzrə daxilolmaların belə azalması gözlənilən deyildi. Həmçinin, gömrük rüsumları, idxala ƏDV və vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə cərimə və sanksiyaların 2015-ci illə müqayisədə belə yüksək artım proqnozlarında nəzərdə tutulmamışdı.

Diaqram 7. Dövlət büdcəsinin neft-qaz sektorundan birbaşa daxilolmalarının dinamikası, milyon manat

iii) Dövlət büdcəsi gəlirlərinin formalaşmasında neft-qaz sektorundan birbaşa daxilolmaların rolu həm mütləq, həm nisbi ifadədə azalmağa davam edir, lakin büdcə gəlirlərinin yarıdan çoxu hələlik bu sektorun hesabına formalaşır. Hesabat ilində dövlət büdcəsinin neft-qaz sektorundan birbaşa daxilolmaları 9225 milyon manat olub. Bu isə o deməkdir ki, dövlət büdcəsinin ümumi gəlirlərində bu sektorun payı 52.7% təşkil edib. Dövlət büdcəsinin ümumi gəlirlərinin formalaşmasında neft-qaz sektorundan birbaşa daxilolmaların payı 2013-cü ildə 73.2%, 2014-cü ildə 66.1%, 2015-ci

ildə isə 58.5% olmuşdu. Bu azalma, bir tərəfdən, bu mənbələrin hər birindən büdcəyə daxil olan vəsaitin məbləğinin kiçilməsi, digər tərəfdən isə, qeyri-neft sektorundan daxilolmaların artması fonunda baş verir.

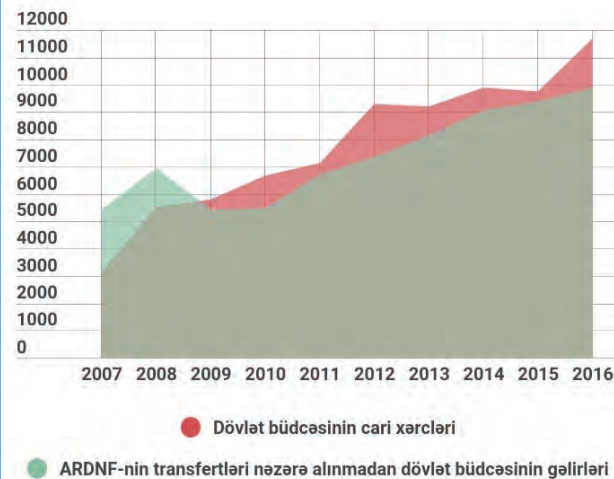
Diaqram 7-də təsvir olunduğu kimi, ARDNF-dən dövlət büdcəsinə transferlərin məbləğinin azaldılması siyasətini dövlət davam etdirir. 2016-cı ildə Azərbaycan neftinin illik orta satış qiyməti (45.1 dollar/barrel) büdcənin proqnozlaşdırıldığı zaman nəzərdə tutulan qiymətdən (25 dollar/barrel) yüksək olması nəticəsində Neft Fondunun illik gəlirləri proqnozlaşdırılardan 2 dəfə çox olub: 4.6 milyad manat proqnoza rəğmən Fondun gəliri 9.4 milyad manat təşkil edib. Lakin Fondun gəlirlərinin proqnozlaşdırılardan belə yüksək olmasına rəğmən, son illər ilk dəfədir ki, dövlət büdcəsinə ediləcək transferlərin məbləği il ərzində artırılmayıb.

Bununla yanaşı, hesabat ilində neftin qiymətinin gözləniləndən yüksək, manatın məzənnəsinin isə aşağı olmasına baxmayaraq, HPBS üzrə xarici podratçı şirkətlərin və SOCAR-ın dövlət büdcəsinə ödənişlərinin məbləği azalıb: bu azalmaların məbləği, uyğun olaraq, 338.3 milyon və 157 milyon manat təşkil edib. Eləcə də, HPBS üzrə xarici podratçı şirkətlərin ödədiyi mənfəət vergisinin məbləği 12.4 milyon manatlıq kəsirlə icra olunub (proqnozlaşdırılan 370 milyon manata qarşı 357.6 milyon manat).

iv) Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2016-cı ildə də ARDNF-in transferi nəzərə alın-

madan dövlət büdcəsinin gəlirləri onun illik cari xərclərindən az olub: 2016-cı ildə ARDNF-in transferi nəzərə alınmadan dövlət büdcəsinin gəlirləri 9890.7 milyon manat, büdcənin cari xərcləri isə 11698.4 milyon manat təşkil edib, yəni cari xərclərin məbləği Neft Fondunun transferi nəzərə alınmadan büdcənin gəlirlərindən 1.8 milyard manat (yaxud 15.5%) çoxdur. Dövlət büdcəsinin cari xərclərinin ARDNF-in

Diaqram 8. ARDNF-nin transferləri nəzərə alınmadan dövlət büdcəsinin gəlirləri və cari xərclərin dəyişməsi, milyon manat

transferləri nəzərə alınmadan onun gəlirlərini üstələməsi halı ilk dəfə 2009-cu ildə qeydə alınıb və o vaxtdan etibarən davam edir. Bu fərqi ən yüksək həddi 2012-ci ildə qeydə alınıb: həmin il büdcənin cari xərcləri Fondun transferi nəzərə alınmadan büdcə gəlirlərindən 1.9 milyard manat çox olub. Sonrakı illər bu məbləğ getdikcə azaldı və 2015-ci ildə 395.1 milyon manat səviyyəsində olub. Lakin 2016-cı ildə bu göstəricinin səviyyəsi yenidən 1.8 milyard manat həddinə yüksəlib (Diaqram 8).

v) Dövlət müəssisələrinin dövlət büdcəsinə vergi ödənişlərinin ümumi məbləği əvvəlki illərə nisbətən azalıb. 2016-cı ildə dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinin dövlət büdcəsinə ödənişlərinin ümumi məbləği 1908.6 milyon manat olub. Bu məbləğ 2014-cü ilə nisbətən 197.7 milyon manat (9.4%), 2015-ci ilə nisbətən 302 milyon manat (13.7%) azdır. Dövlət müəssisələri sırasında ən böyük vergi ödəyicisi olan SOCAR-ın (hesabat ilində bu tip ödənişlərin 65.6%-i onun payına düşüb) ödənişlərinin məbləği, yuxarıda artıq qeyd edildiyi kimi, 2015-ci ilə nisbətən hesabat ilində 157 milyon manat azalıb.

Digər iri dövlət nüəssisələrindən “Azərenerji” ASC-nin büdcəyə ödənişləri əvvəlki ilə müqayisədə 108.2 milyon manat (31.0%), “Azərbaycan Hava Yolları” QSC-nin isə 3.1 milyon manat (9.6%) azalıb. Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin sisteminə daxil olan müəssisələr (rabitə sektoru) üzrə büdcə ödənişləri əvvəlki ilə nisbətən 13.5 milyon manat (yaxud 36.1%), “Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi” QSC üzrə 42 milyon manat (2,7 dəfə), “Azərsu” ASC üzrə 7.5 milyon manat (30.7%) çox olub.

Ümumiyyətlə, iri dövlət müəssisələrinin dövlət büdcəsinə ödənişlərinin dinamikasını (Cədvəl 1) izləyəndə məlum olur ki, böyük neft gəlirləri dövründə bu şirkətlərin vergi intizamı sanki arxa plana keçib və onlar çox az miqdarda vəsait ödəyiblər. Amma neft gəlirlərinin azalması ilə bunların dövlət büdcəsinə ödənişlərində kəskin artımlar baş verib: belə ki, 2013-cü ildə 6 iri dövlət qurumunun büdcəyə ödənişlərinin ümumi məbləği 182.2 min manat olmuşdusa, 2015-ci ildə bu məbləğ 474.3 milyon manat olub, yəni 2 ildə 2.6 dəfə artıb. Amma 2016-cı ildə bu göstəricinin məbləği 442.3 milyon manat olub ki, bu da əvvəlki ilə nisbətən 32 milyon manat azdır.

Cədvəl 1. İri dövlət müəssisələrinin dövlət büdcəsinə ödənişlərinin dinamikası, milyon manat

	2012	2013	2014	2015	2016
Azərenerji ASC	140.4	125.9	146.9	348.7	240.5
RYTN-in müəssisələri	32.6	32.5	32.7	37.4	50.9
AZAL	23.0	11.0	14.6	31.9	28.8
Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi	0.2	0.1	7.0	25.0	67.1
Azərbaycan Dəniz Yolları	2.0	1.9	3.2	6.7	22.8
Azərsu ASC	11.0	10.8	10.2	24.6	32.2

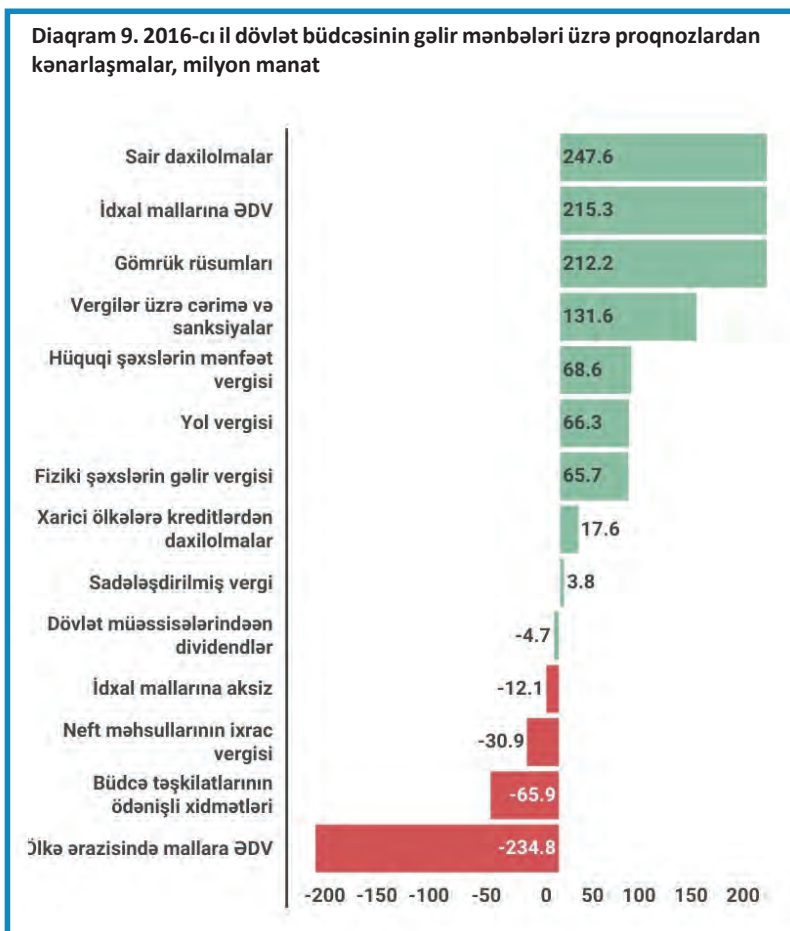
Mənbə: Hesablama Palatası

Böyük neft gəlirləri dövründə bu müəssisələrin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsinə və kapitalizasiyasının artırılmasına dövlət büdcəsindən milyardlarla manat vəsait yönəldilməsinə baxmayaraq onların büdcəyə töhfəsi hələ də çox kiçik olaraq qalır. Hətta bir çox hallarda il ərzində dövlət büdcəsindən bu qurumlara ayrılan vəsaitin miqdarı onların dövlət büdcəsinə olan ödənişlərindən dəfələrlə çox olur. Məsələn, “Azərenerji”nin büdcəyə ödənişlərinin əvvəlki ilə nisbətən azalmasına rəğmən, 2016-cı ildə bu səhmdar cəmiyyətə və “Azərişiq” ASC-yə daxili və xarici borcların qaytarılması üçün Təminat Fondu vasitəsilə 412.1 milyon manat, bu 2 müəssisənin maliyyə sağlamlaşdırılması (kapitalizasiyanın artırılması yolu ilə) üçün birbaşa dövlət büdcəsindən 776 milyon manat vəsait ayrılıb.

vi) Hesabat ilində dövlət büdcəsinin mənbələri üzrə gəlirlərin əksəriyyəti üzrə proqnozdan kənarlaşmalar baş verib. DGK-nın xətti ilə dövlət büdcəsinə cəlb olunan idxal mallarına ƏDV üzrə proqnoz 16.6%, gömrük rüsumları üzrə proqnoz isə 54.7% artıqlaması ilə icra olunub. Vergilər Nazirliyinin xətti ilə toplanan vəsaitlər sırasında proqnozu daha çox ötən icra səviyyəsi vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə

toplanan cərimə və sanksiyalar üzrə qeydə alınıb: proqnozdan 131.6 milyon manat yaxud 73.1% çox (Diaqram 9).

İl ərzində kəsirlə icra olunan daxilolma mənbələri üzrə cəmi kəsin 67.4%-i (234.8 milyon manat) ölkə ərazisində istehsal olunan mal və xidmətlərə görə ƏDV-nin, 18.9%-i (65.9 milyon manat) büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmaların, 8.9%-i (30.9 milyon manat) isə ölkədə istehsal edilən və qiyməti tənzimlənən malların ixracı ilə bağlı qiymət fərqiindən yaranan ödəmələrin payına düşüb.

Büdcənin icrasında proqnozdan bu miqyasdakənarlaşma göstərir ki, Azərbaycanda büdcənin planlaşdırılmasında qüsurlar var və ölkədəki iqtisadi proseslər yetərində nəzərə alınmır.

vii) 2016-cı ilin büdcə siyasətində nizamnamə fondunda və yaxud səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən həmin paylara görə dövlət büdcəsinə alınan dividendlərin artırılması nəzərdə tutulsa da, bu baş verməyib. Bu mənbə üzrə 2016-cı ilin dövlət büdcəsində 5290 min manat nəzərdə tutulsa da mədaxil 617 min manat məbləğində, yəni müvafiq proqnoz göstəricisindən 4673 min manat və ya 8.6 dəfə az olub.

Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı Hesablama Palatasının rəyində göstərilib ki, 2016-cı ildə bu mənbə üzrə dövlət büdcəsinə daxilolmalar müvafiq müəssisələrin 2015-ci ilin maliyyə nəticələri üzrə əldə etdikləri mənfəətdən ödənilmiş vəsaitlərdən ibarət olub. Qeyri-maliyyə təşkilatı olan “Azərлотереуа” ASC üzrə 1860 min manat proqnoza qarşı 500 min manat, maliyyə-təşkilatları “Aqrarkredit” QSC Bank olmayan Kredit Təşkilatı üzrə 140 min manat proqnoza qarşı 117 min manat dividend ödənilib, “Azər-Türk Bank” ASC üzrə isə 2015-ci ilin maliyyə nəticələri zərərlə yekunlaşdığı üçün 3290 min manat proqnoza qarşı dövlət büdcəsinə dividendlər üzrə heç bir ödəniş həyata keçirilməyib⁴.

Ümumiyyətlə, bu mənbə üzrə son illər yalnız 2013-cü ildə proqnoza artıqlaması ilə (2.7 dəfə çox) əməl edilib və büdcəyə 5.5 milyon manat vəsait ödənilib. Sonrakı 3 ildə isə proqnozların ildən-ilə artırılmasına rəğmən bunlar çox böyük kəsirlə icra olunub: 2014-cü ildə büdcəyə proqnozda nəzərdə tutulandan 7.3 dəfə, 2015-ci ildə 4.1 dəfə, 2016-cı ildə isə 8.4 dəfə az vəsait daxil olub.

Hesablama Palatasının qeydlərindən də göründüyü kimi, bu mənbə üzrə əsas ödəyicilər “Azərлотереуа” ASC və “Azər-Türk Bank” ASC-dir. “Azər-Türk Bank” ASC 2015-ci ili zərərlə başa vursa⁵ da, 2016-cı ili mənfəətlə⁶ yekunlaşdırıb.

“Azərлотереуа” ASC-nin isə 2015-ci və 2016-cı il üzrə maliyyə hesabatlarında qurumun mənfəətlə işlədiyi və hər iki ildə dividend şəklində dövlət büdcəsinə 500 min manat ödədiyi, Azərbaycan Stolüstü Tennis Federasiyasına isə 200 min manatlıq sponsorluq etdiyi göstərilib⁷. ASC-nin bölüşdürülməyən mənfəətinin ildən-ilə artmasına rəğmən⁸ dövlət büdcəsinə dividendlərin nəzərdə tutulduğu səviyyədə ödənilməməsinə hökumət tərəfindən aydınlıq gətirilməsi vacibdir. Bununla yanaşı, “Azərлотереуа” ASC-nin ma-

⁴ http://sai.gov.az/upload/files/ICRA-2016-SON_FINAL.pdf , səh.125

⁵ http://www.azerturkbank.az/docs/w/A3.1_Azer-Turk%20Bank_IFRS%20FS%20AZE%202015_PDF.pdf

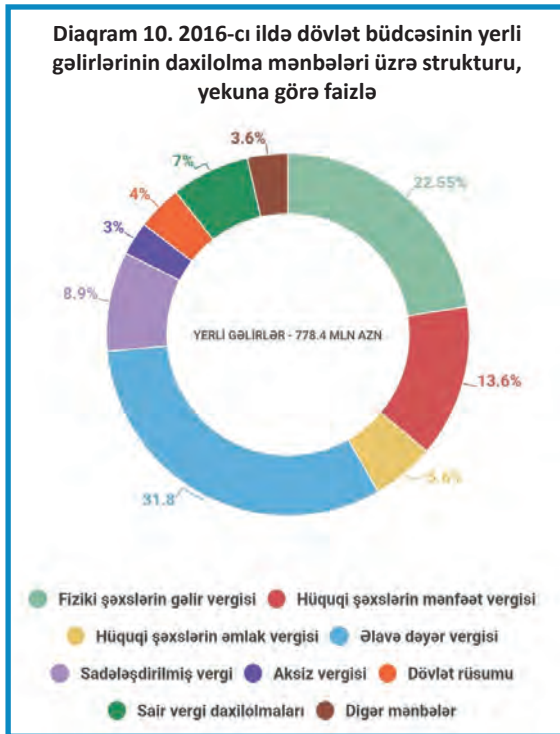
⁶ http://www.azerturkbank.az/docs/w/illik_az_2016.pdf

⁷ <https://azerlotereya.com/az/content/index/138>

⁸ <https://azerlotereya.com/uploads/Kamran/Loqo/2016.pdf>

liyyə hesabatlarının beynəlxalq maliyyə hesabatı standartlarına uyğun olmamasına da diqqət yetirilməlidir.

viii) Hökumət hesabatında ilk dəfə dövlət büdcəsinin yerli gəlirlərinin tədiyə növləri üzrə strukturunu açıqlayıb. Bu yenilik “Büdcə sistemi haqqında” qanununda 2017-ci ilin yanvarından qüvvəyə minmiş dəyişikliklərlə bağlıdır. Açıqlamaya əsasən, 2016-cı ildə dövlət büdcəsinin yerli gəlirlərinin məbləği 778.4 milyon manat olub. Bu gəlirlərin 247.7 milyon manatı (yaxud yerli gəlirlərin ümumi məbləğinin 31.8%-i) ƏDV, 175 milyon manatı (22.5%-i) fiziki şəxslərin gəlir vergisi, 106 milyon manatı (13.6%-i) hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi, 69.5 milyon manatı (8.9%-i) sadələşdirilmiş vergi, 54.7 milyon manatı (7.0%-i) sair vergi daxilolmaları (vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə cərimə və sanksiyalar), 43.7 milyon manatı (5.6%-i) hüquqi şəxslərin əmlak vergisi, 31 milyon manatı dövlət rüsumu, 23.5 milyon manatı (3.0%-i) isə aksiz hesabına daxil olub (Diaqram 10).

ix) Hesabat ilində dövlət büdcəsinin yerli gəlirləri azalıb. Hesabat ilində dövlət büdcəsinin ümumi gəlirlərinin 777.3 milyon manatı (4.4%-i) yerli gəlirlərə aid olub. 2015-ci illə müqayisədə yerli gəlirlər 50.5 milyon manat (və ya 6.1%) azalıb. Bakı şəhəri üzrə yerli gəlirlər nəzərə alınmadan respublikanın digər regionlarının yerli gəlirlərinin həcmi 562.9 milyon manat olub ki, bu da 2015-ci ilə nisbətən 30.5 milyon manat (və ya 5.1%) azdır. Yerli gəlir və xərcləri tənzimləmək üçün mərkəzləşdirilmiş xərclərdən ayrılan vəsaitlərin ümumilikdə həcmi 2016-cı ildə 755.9 milyon manat olub və 2015-ci illə müqayisədə 9.7 milyon manat (və ya 1.3%) artıb

3. Dövlət büdcəsi xərclərinin icarasında əsas meyllər

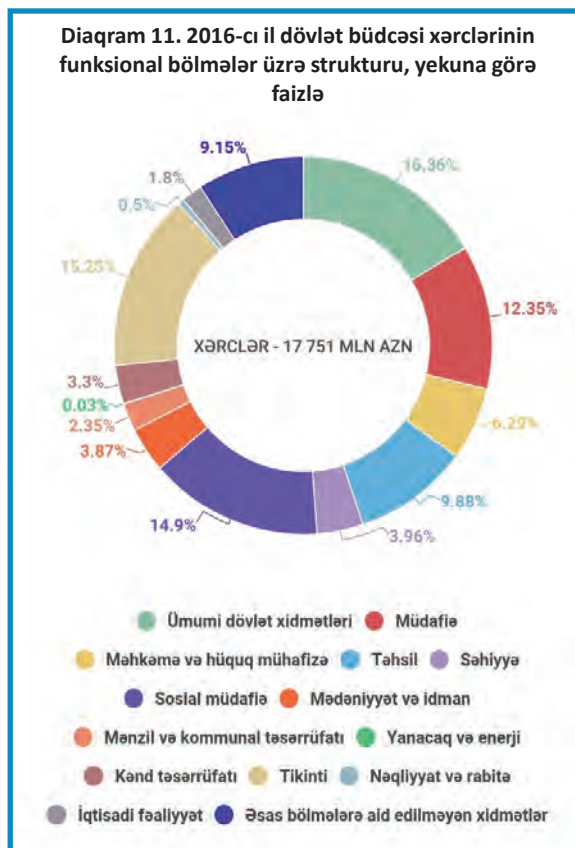
2016-cı ilin dövlət büdcəsinin xərclərində ən çox vəsait ümumdövlət xidməti funksional bölməyə xərclənib: 2.9 milyard manat və ya 16.36%. Beləliklə də əvvəlki illərdə büdcədə dominant paya malik olan sənaye, tikinti və faydalı qazıntıları (dövlət investisiyaları) funksional bölməsi (15.25%) yerini ümumdövlət xidməti xərclərinə verib. Ümumiyyətlə isə, ötən il dövlət investisiyalarına sərf olunmuş xərclər 2015-ci illə müqayisədə 46% azalıb. Daha sonra 2016-cı ilin büdcə xərclərində yüksək paya malik olan sahələr sosial

müdafiə və sosial təminat (14.9%) və müdafiə (12.35%) bölmələridir (Diaqram 11).

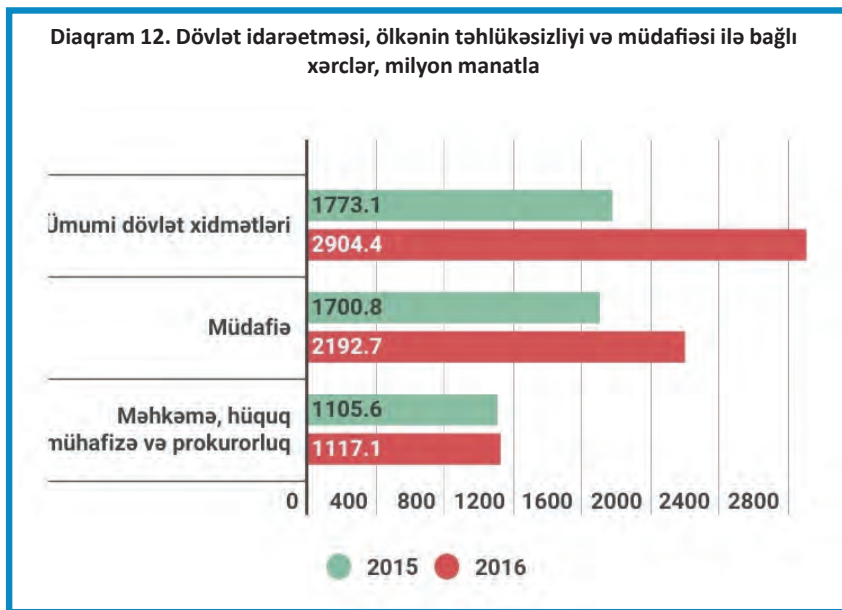
Ümumiyyətlə isə 2016-cı ildə büdcə xərclərinin 35%-i dövlət idarəetməsi və təhlükəsizliyə sərf olunub. Bu bloka ümumi dövlət xidmətləri, müdafiə və məhkəmə, hüquqi-mühahizə və prokurorluq bölmələri aiddir. 2016-cı ildə qeyd olunan 3 istiqamət üzrə xərcləmələr 6214.2 milyon manat ayrılıb ki, bu 2015-ci ilə nisbətən 1623.3 milyon manat, yaxud 35.3% çoxdur (Diaqram 12).

Öz növbəsində 2016-cı ildə dövlət idarəetmə sistemi ilə bağlı xərclər 2904.4 milyon manat (büdcədə payı 16.4%), müdafiə xərcləri 2192.7 milyon manat (büdcədə payı 12.4%), hüquq-mühafizə və

Diaqram 11. 2016-cı il dövlət büdcəsi xərclərinin funksional bölmələr üzrə strukturu, yekuna görə faizlə

prokurorluq orqanlarının xərcləri 1117.1 milyon manat (büdcədə payı 6%) təşkil edib. Hər 3 funksional bölmə üzrə xərclər 2015-ci illə müqayisədə artıb.

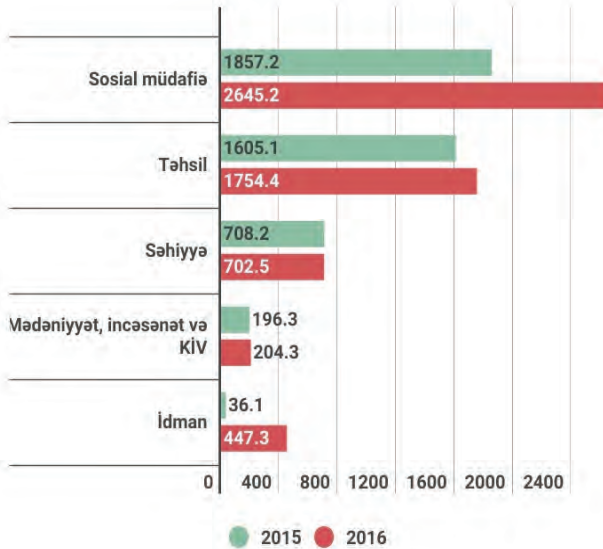

Həmçinin 2016-cı ildə sosial sahələrin maliyyələşdirilməsi xərcləri 5789.5 milyon manat olub ki, bu əvvəlki ilə nisbətən 30.3% çoxdur. Ümumilikdə isə 2016-cı ilin dövlət büdcəsi xərclərinin 32.6%-i sosial sahələrin maliyyələşdirilməsinə yönəldilib.

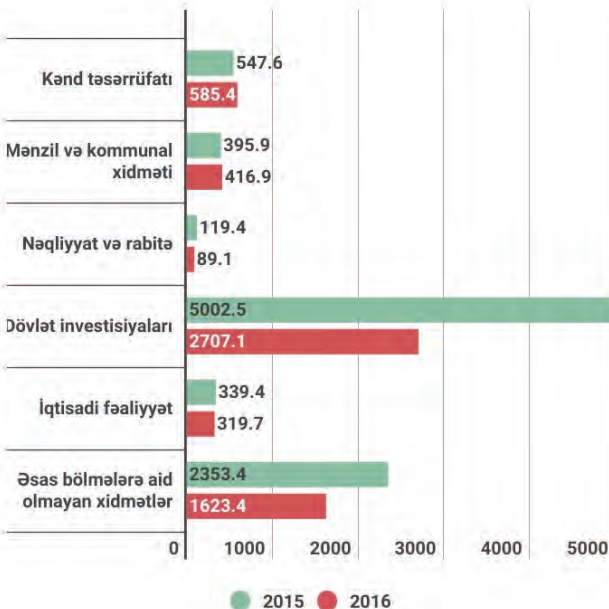
Sosial xərclərin strukturuna gəldikdə, 2016-cı ildə sosial müdafiə bölməsi üzrə xərclər 2645.2 milyon manat (büdcədə payı 14.9%), təhsil xərcləri 1 754.4 milyon manat (9.9%), səhiyyə xərcləri 702.5 milyon manat (3.9%), mədəniyyət-incəsənət və KİV xərcləri 204.3 milyon manat (1.1%), idman xərcləri isə 447.3 milyon manat (2.4%) təşkil edib. Sosial müdafiə xərcləri ötən ilə nisbətən 788 milyon manat, təhsil xərcləri 149.3 milyon manat, mədəniyyət, incəsənət və KİV xərcləri 8 milyon manat, idman xərcləri 411.2 manat artıb, səhiyyə xərcləri isə 5.7 milyon manat azalıb (Diagram 13).

Nəhayət, ötən il dövlət büdcəsində iqtisadiyönlü bütün xərclər ümumi xərclərin 32.4%-ni təşkil edib. Bu bloka aqrar sektorun, nəqliyyat və rabitə sahələrinin, ictimai əhəmiyyətli investisiyaların, iqtisadi inkişafın maliyyələşdirilməsi xərcləri daxildir. 2016-cı ildə qeyd olunan bütün istiqamətlər üzrə 5747.6 milyon manat xərclənib ki, bu əvvəlki ilə nisbətən 34.3% azdır (Diagram 14).

Diaqram 13. Sosial sahələrin maliyyələşdirilməsi xərcləri, milyon manatla

Diaqram 14. İqtisadiyönümlü xərclər, milyon manatla

İqtisadiyönümlü xərclərin əsas hissəsi investisiyalarla bağlı olub. 2016-cı ildə büdcə investisiyalarına 2 707.1 milyon manat (cəmi büdcə xərclərinin 15.2%-i) xərclənib ki, bu əvvəlki ilə nisbətən 34% azdır. İnvestisiya xərclərinin 352.2 milyon manatı sosial infrastrukturla (təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və idman obyektlərinin tikintisi və yenidən qurulması), 712.7 milyon manatı yol-nəqliyyat infrastrukturunu (metro nəqliyyatı da daxil) ilə, 306.7 milyon manatı meliorasiya sistemi ilə, 523.9 milyon manatı “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsində Azərbaycan dövlətinin payının maliyyələşdirilməsi ilə, 541.5 milyon manatı hüquq-mühafizə, müdafiə, idarəetmə sektorunun layihləri ilə bağlı olmuşdur.

Mənzil-kommunal təsərrüfatının saxlanması 416.9 milyon manat, nəqliyyat və rabitə sektoruna 89.1 milyon manat, aqrar sektora 585.4 milyon manat xərclənib. İqtisadi fəaliyyətlərlə bağlı xərclər 319.7 milyon manat təşkil edib. Bu köməkçi bölmə üzrə xərclər əsasən sahibkarlığın kredit resurslarına əlçatanlığının artırılması, aqrar sektorun lizinq təminatı, ipoteka kreditləşməsi ilə bağlı olub.

Əsas bölmələrə aid olmayan xidmətlər bölməsi üzrə büdcənin Ehtiyat Fonduna 828.9 milyon manat, Prezident Ehtiyat Fonduna 281.1 milyon manat, “Avtomobil Yolları” Məqsədli Büdcə Fonduna 261 milyon manat yönəldilib.

Dövlət büdcəsi xərclərinin köməkçi bölmələr və paraqraflar üzrə təhlili göstərir ki, 2016-cı ilin dövlət büdcəsində ən yüksək paya malik olan 5 xərc istiqamətinə dövlət investisiya xərcləri, dövlət borclarının qaytarılması, sosial müdafiə xərcləri, təhsil xərcləri və müdafiə xərcləri daxildir. Beləliklə də, məcmu büdcə xərclərində investisiya xərclərinin 15.2%, dövlət borcuna xidmətin 12.8%, ölkənin müdafiəsinin təşkilinin 12.4%, sosial müavinətlər və təqaüdlərin 11.6%, təhsilin isə 9.9% payı var.

2016-cı ildə dövlət büdcəsi xərclərinin iqtisadi təsnifatında əmək ödənişi xərcləri 3640.7 milyon manat, qeyri-maliyyə aktivlərinin alınması xərcləri 3322.4 milyon manat, mal (iş və xidmət) alınması xərcləri 3174.7 milyon manat, təqaüd və sosial müavinətlərin ödənilməsi xərcləri 2065.3 milyon manat, öhdəliklər üzrə maliyyə əməliyyatları xərcləri 1389.1 milyon manat, digər xərclər 2761.7 milyon manat təşkil edib.

2016-cı ildə dövlət büdcəsinin yerli xərcləri 1490,5 milyon manat olub və bu 2015-ci ilə nisbətən 24.1 milyon manat azdır. Yerli xərclərin 61.3%-i təhsilə, 13.6%-i səhiyyəyə, 12.1% mənzil və kommunal təsərrüfatına, 7,2%-i yerli icra hakimiyyəti orqanlarının saxlanılmasına, 4,7%-i mədəniyyət-incəsənət, informasiya və idmana yönəlib. İl ərzində rayon və şəhərlərin yerli gəlir və xərclərini tənzimləmək üçün dövlət büdcəsinin mərkəzləşdirilmiş xərclərindən 755,9 milyon manat maliyyə yardımı verilib ki, bu da 2015-ci illə müqayisədə 9.6 milyon manat çoxdur.

2016-cü il üçün hökumətin xərc siyasətinin əsas elementləri kimi dövlət proqram və tədbirlərinin ortamüddətli büdcə xərcləri ilə uzlaşdırılması, büdcə xərclərinin strukturunun təkmilləşdirilməsi, xərcləmələrin şəffaflığının artırılması və s. bəyan olunmuşdu. Lakin icra prosesində dövlət büdcəsi haqqında qanunda nəzərdə tutulmayan, xərcləmələr siyasətində müşahidə olunan iki əsas dəyişikliyi fərqləndirməyə imkan verir:

1. *Dövlət müəssisə və şirkətlərinin vaxtı çatmış, amma ödəyə bilmədikləri daxili və xarici borclarının büdcə vasitəsilə ödənilməsi.* “Ümumdövlət xidməti” funksional bölməsi çərçivəsində 1769 milyon manat dövlət borcuna xidmət xərclərindən savayı digər funksional istiqamətlər üzrə, il ərzində yaranan qənaət hesabına əlavə olaraq dövlət borcları üzrə büdcənin məqsədli Təminat Fondu xəttilə 498.1 milyon manat borc qaytarılmışdır.

Bundan əlavə, Təminat Fondunda əvvəlki illərdə akkumilyasiya olunmuş 1480 milyon manat (2016-cı ilin əvvəlinə 675.9 milyon manat və 497.6 milyon ABŞ dolları) vəsaitin 1171.1 milyon manatı dövlət borclarının qaytarılmasına sərf edilmişdi. Ümumilikdə dövlət büdcəsinin ayrı-ayrı bölmələri və dövlət büdcəsinin məqsədli Təminat Fondu vasitəsilə 2016-cı il ərzində borcların ödənməsinə 3438.2 milyon manat vəsait yönəldilmişdir. Bu, Təminat Fondunun 2016-cı ilin əvvəlinə olan ümumi aktivlərinin və 2016-cı il üzrə dövlət büdcəsi xərclərinin birgə məbləğinin 18%-nə bərabər olan məbləğdir. Qaytarılan borcların təxminən yarısı xarici, yarısı isə daxili borclar olub.

2. *Dövlət müəssisə və şirkətlərinə maliyyə sağlamaşdırılması çərçivəsində büdcə vasitəsilə maliyyə dəstəyinin verilməsi.* İl ərzində özünümaliyyələşdirmə prinsipi əsasında fəaliyyət göstərən bir sıra dövlət müəssisə və şirkətlərə dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına böyük həcmli dəstək verilib. Belə ki, “dövlət müəssisələrinin maliyyə sağlamaşdırılması və kapitalizasiyasının genişləndirilməsi” adı altında 2016-cı ildə büdcənin ehtiyat fondundan nəzarət səhm paketinin 91.5%-i dövlətə məxsus olan Azərbaycan Beynəlxalq Bankına 564. milyon manat vəsait ayrılıb. Bundan əlavə, büdcənin müxtəlif bölmələri üzrə qənaət edilmiş vəsaitlər hesabına “Azərenerji” ASC-yə 360 milyon manat, “Azərişiq” ASC-yə 416 milyon manat vəsait ayrılıb. Göründüyü kimi, 2016-cı ildə ümumilikdə dövlət şirkətlərinin kapitalizasiyası ilə bağlı dövlət büdcəsinin xərcləri 1340 milyon manat və ya büdcənin ümumi xərclərinin 7.5%-ni təşkil edib.

2016-cı büdcə hesabatının analizi əsasında dövlət büdcəsinin xərclərinin icrası ilə bağlı aşağıdakı əsas meyilləri qeyd etmək mümkündür:

x) İnvestisiya xərclərinin büdcədə payı, həmçinin məbləği kəskin azalıb. 2015-ci ildə investisiya xərclərinin maliyyələşdirilməsinə dövlət büdcəsi xərclərinin 28.1%-i və ya 5002.1 milyon manat sərf olunmuşdu. 2016-cı ildə həmin xərclərin ümumi büdcə xərclərinə nisbəti 15.2%-ə, məbləği isə 2707.1 milyon manata enib. 2006-2015-ci illərdə investisiya xərclərinin dövlət büdcəsində xüsusi çəkisi 24-40% intervalında dəyişib.

xi) Hökumətin beynəlxalq idman tədbirlərinə xüsusi diqqət ayırması büdcədə idman xərclərinin payını əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Belə ki, 2016-cı ildə “Bədən tərbiyəsi və gənclər siyasəti” köməkçi bölməsi üzrə vəsaitlərin dövlət büt-

cəsinin məharicində payı 2.5% təşkil edib. Halbuki əvvəlki ildə həmin göstərici 0.2% olmuşdu. Hesabat ilində idman xərclərinin məbləği əvvəlki ilə nisbətən 12.4 dəfə artaraq 447.3 milyon manata çatıb. İdman xərclərinin bu cür kəskin artımı Azərbaycanın 2016-cı ilin iyun ayında Formula 1 Avropa Qrand Pri yarışmasına ev sahibliyi etməsilə bağlı olub.

xii) Sosial xərclərin büdcədə payı hələ də kifayət qədər aşağıdır. 2016-cı ilin büdcə qanununda “sosial müdafiə və sosial təminat” funksional bölməsi üzrə xərclərin məbləği 2698.8 milyon manat təsdiqlənmişdi. Lakin Hesablama Palatasının 2016-cı ilin dövlət büdcəsi ilə bağlı hazırladığı rəydən aydın olur ki, il ərzində Nazirlər Kabinetinin müxtəlif sərəncamları ilə “sosial müdafiə və sosial təminat” funksional bölməsi üzrə nəzərdə tutulan vəsaitlərin 567.7 milyon manatı sosial müdafiə sistemi ilə əlaqəli olmayan tamamilə fərqli istiqamətlərə (dövlət borclarının qaytarılması, dövlət şirkətlərinin kapitalizasiya səviyyəsinin yüksəldilməsi) yönəldilib. Nəticədə “sosial müdafiə və sosial təminat” bölməsi üzrə nəzərdə tutulan ümumi xərclərin 78%-nin və ya 2107.5 milyon manatının əsas təyinatı üzrə ayrılması baş verib. Bu məlumatdan çıxış etsək, 2016-cı ildə sosial müdafiə və sosial təminat üzrə faktiki xərclərin büdcədə payı 11.8% təşkil edib.

Öz növbəsində, hesabat ilində digər sosial xərclərin büdcədə xüsusi çəkisi belə olub: pay təhsil xərcləri 9.9%, səhiyyə xərcləri 3.9%, mədəniyyət, KİV və idman xərcləri 3.6%. İnvestisiya xərclərindən sosial infrastruktura ayrılan xərcləri də nəzərə alsaq, büdcənin sosial yükü təxminən 32% təşkil edir. Halbuki istər inkişaf etmiş, istərsə bir sıra inkişaf etməkdə olan keçid ölkələrində sosial xərclərin büdcədə xüsusi çəkisi 50%-dən aşağı deyil.

xiii) Qanunla təsdiqlənmiş bir sıra xərclərə əhəmiyyətli dərəcədə sekvestr tətbiq edilib. Belə ki, “Mədəniyyət, incəsənət və bədən tərbiyəsi” funksional bölməsinin “Digər kateqoriyalara aid edilməyən fəaliyyət” köməkçi bölməsi üzrə 62.4%, “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” funksional bölməsinin “Əsas bölmələrə aid edilməyən sair xərclər” köməkçi bölməsi üzrə 56.7% “Təhsil” funksional bölməsinin “Təhsil sahəsində digər müəssisə və tədbirlər” köməkçi bölməsi üzrə 49%, “İlk peşə-ixtisas təhsili” köməkçi bölməsi üzrə 17.3%, “Nəqliyyat və rabitə” bölməsi 31.4%, “Səhiyyə” bölməsi 15.4%, “Kənd təsərrüfatı, meşə və balıqçılıq təsərrüfatı” bölməsi 14.5%, “İqtisadi fəaliyyət” bölməsi 11.2%, “Sənaye və tikinti” bölməsi 10.5%, “Mədəniyyət, incəsənət və bədən tərbiyəsi” bölməsi 7%, “Mənzil-kommunal təsərrüfatı” bölməsi 7% kəsirlə icra edilib.

xiv) Dövlət borcuna xidmət və müdafiə xərcləri büdcənin əsas xərc

prioritetlərinə çevrilib. 2016-cı ildə dövlət büdcəsindən borca xidmətlə bağlı 2267.1 milyon manat xərclənib ki, bu ümumi xərclərin 12.8%-nə bərabərdir. Müdafiə xərcləri 2192.7 milyon manat və ya cəmi xərclərinin 12.4%-i səviyyəsində olub. Göründüyü kimi, 2016-cı ildə dövlət büdcəsinin dördü bir qeyd olunan 2 xərc istiqamətinə yönəldilib.

xv) Hökumət üçün büdcə kəsirini minimum səviyyədə saxlamaq əsas prioritetlərdən biri olub. 2016-cı il üzrə büdcə qanunda büdcə defisiti 1673 milyon manat və ya il üzrə gözlənilən ÜDM həcmnin 2.8%-i səviyyəsində büdcə kəsiri proqnozlaşdırıldığı halda, faktiki məbləğ dövlət büdcəsinin kəsiri 245.6 milyon manat və ya ÜDM-nin 0.4%-i səviyyəsində olub.

xvi) Dövlət büdcəsində cari xərcləmələrin xüsusi çəkisi əhəmiyyətli dərəcədə artıb. 2016-cı ildə cari xərclərin büdcədə payı 66% olub, halbuki 2015-ci ildə həmin göstərici 55% səviyyəsində idi. Öz növbəsində, 2016-cı ildə cari xərclərin məbləği 11698 milyon manat təşkil etdiyi halda, əvvəlki il 9.5 milyard manat ətrafında olmuşdu.

xvii) Hökumət ehtiyat fondları vasitəsilə xərcləmələri kəskin artırıb. 2016-cı ildə büdcənin ehtiyat fondları vasitəsilə 1110.4 milyon manat xərclənib ki, bu il üzrə ümumi büdcə xərclərinin 6.3%-nə bərabər olub. 2015-ci ildə ehtiyat fondlarının ümumi məbləği 449.8 milyon manat, büdcədə payı isə 2.5% olmuşdu. Öz növbəsində, hökumət dövlət büdcəsinin ehtiyat fondunu 2016-cı ilin büdcə qanununda 128 milyon manat təsdiqləsə də, icra prosesində büdcə xərclərinə dəyişiklik etməklə həmin fondun həcmi 6.5 dəfəyədək artırmışdı.

4. Büdcə kəsiri və onun maliyyələşdirilməsi mənbələri

2016-cı ildə dövlət büdcəsinin kəsirinin yuxarı həddi 1673 milyon manat səviyyəsində müəyyən edilsə də, icra hesabatına əsasən faktiki büdcə defisiti 245.6 mln. manat və ya ÜDM-nin 0.4%-i səviyyəsində olub. Kəsirin proqnozlaşdırılan məbləğdən təxminən 7 dəfə az olması 2 səbəbdən baş verib: (a) büdcənin faktiki gəlirləri proqnoz göstəricidən 683.6 milyon manat çox olub; (b) büdcənin faktiki xərcləri proqnoz göstəricidən 743.7 milyon manat az olub;

Büdcə kəsiri aşağıdakı mənbələr hesabına maliyyələşdirilib:

- Özəlləşdirmədən daxilolmalar - 31.2 milyon manat;
- Xarici qrantlar - 12.3 milyon manat;
- Daxili və xarici borclar - 186.8 milyon manat;
- Büdcənin xəzinə qalığından istifadə - 15.3 milyon manat.

Dövlət büdcəsinin kəsirinin proqnoz göstərici ilə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə az olması, mövcud kəsirin isə əsasən dövlət borcları, qrantlar və özəlləşdirmədən daxilolmalar hesabına qapadılması hökumətə vahid xəzinə hesabının qalığını qorumağa imkan verib. 2016-cı il 31 dekabr tarixinə dövlət büdcəsinin xəzinə hesabında əvvəlki illərin qənaəti hesabına 2307.2 milyon manat vəsait toplanıb.

5. Büdcə vasitəsilə dövlət borclarına xidmət

2016-cı ilin dövlət büdcəsində dövlət borcuna xidmət xərcləri 1775.1 milyon manat və ya qanunla təsdiqlənmiş büdcə xərclərinin 9.6%-i səviyyəsində müəyyən edilmişdi. Öz növbəsində, bu xərclərin hamısı “Ümumdövlət xidməti” funksional bölməsi çərçivəsində nəzərdə tutulmuşdu. Lakin il ərzində “Ümumdövlət xidməti” funksional bölməsi çərçivəsində 1769 milyon manat, yaxud təsdiqlənən proqnozun 99.7%-i səviyyəsində icra edilməklə yanaşı, digər funksional istiqamətlər üzrə il ərzində yaranan qənaət hesabına da əlavə olaraq “Dövlət zəmanəti ilə alınan borcların Təminat Fondu” xətti ilə 498.1 milyon manat borc qaytarılıb.

Bundan əlavə, Təminat Fondunun əvvəlki illərdə akkumilyasiya olunmuş təxminən 1480 milyon manat vəsaitin (2016-cı ilin əvvəlinə 675.9 milyon manat və 497.6 milyon ABŞ dolları) 1171.1 milyon manatı dövlət borclarının qaytarılmasına sərf edilib. Ümumilikdə dövlət büdcəsinin ayrı-ayrı bölmələri və Təminat Fondu vasitəsilə 2016-cı il ərzində borcların ödənməsinə 3438.2 milyon manat vəsait yönəldilib. Bu, Təminat Fondunun 2016-cı ilin əvvəlinə olan ümumi aktivlərinin və 2016-cı il üzrə dövlət büdcəsi xərclərinin birgə məbləğinin 18%-nə bərabərdir. Qaytarılan borcların təxminən yarısı xarici borclar olub. Təminat Fondunun əvvəlki illərdə yığılan vəsaitləri hesabına qaytarılan borcları nəzərə almasaq, 2016-cı ilin dövlət büdcəsindən 2267.1 milyon manat və ya dövlət büdcəsinin faktiki xərclərinin 12.8%-i qədər dövlət borcu qaytarılıb. Bu ilin əvvəlində proqnozlaşdırılan məbləğdən 492 milyon manat və ya 27.7% çoxdur.

2015-ci ildə dövlət büdcəsindən dövlət borca xidmət xərcləri 704.5 milyon manat xərclənmişdi. Göründüyü kimi, əvvəlki illə müqayisədə 2016-cı ildə dövlət borcuna xidmət xərcləri 3.2 dəfə və ya 1562.6 milyon manat çox olub.

Hesabat ilində həm bilavasitə dövlət büdcəsi, həm də Təminat Fondu vasitəsilə qaytarılan 3438.2 milyon manat vəsaitin 1607.1 manatı (46.7%-i) xarici, 1831.1 milyon manatı (53.3%-i) isə daxili dövlət borclarının qaytarılmasına yönəldilib. Hökumətin hesabatında və Hesablama Palatasında bilavasitə dövlət büdcəsinin “Ümumdövlət xidməti” bölməsi çərçivəsində ödənen borcların hansı layihələr və konkret qurumlar

üzrə verilmiş zəmanətlər üzrə ödənildiyi açıqlanmasa da, Təminat Fondu vasitəsilə ödənen borcların strukturu və təşkilatlar üzrə bölgüsü barədə məlumatlar təqdim edilib. “Azərsu” ASC adından 17.9 milyon manat xarici, 216.3 milyon manat daxili borc, “Azərkosmos” ASC adından 47 milyon manat xarici borc, “Azərenerji” ASC adından 69.8 milyon manat xarici, 297.2 milyon manat daxili borc ödənilib.

Bundan əlavə, 2016-cı ildə Təminat Fondu hesabına 2016-cı il ərzində dövlət müəssisə və təşkilatlarının 1729.8 milyon manat daxili borcları ödənilib. Bura daxildir: “Azəralüminium” ASC-nin 272.3 milyonmanat, AZAL-ın 624.2 milyonmanat, “Şahdağ Turizm Mərkəzi” QSC 36.1 milyon manat, “Azərişiq” ASC 45.1 milyonmanat, “Azəravtoyol” ASC 274.3 milyonmanat, “Bakı Metropoliteni” QSC 216.5 milyonmanat, Təhsil Nazirliyinin Tikinti və Təchizat İdarəsi 31.9 milyonmanat, “Meliorasiya və Su Təsərrüfatı” ASC 49.8 milyonmanat, Yasamal Rayon İcra Hakimiyyəti 90.2 milyonmanat, Bakı Şəhəri İcra Hakimiyyəti 20.5 milyonmanat. Bu borcların hamısı Mərkəzi Bankdan məqsədli maliyyələşmə çərçivəsində götürülmüş kreditlər olub.

6. Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hüquqi-prosedur məsələlərinin qiymətləndirməsi

2016-cı il dövlət büdcəsinin icrası, bunla bağlı hökumətin hesabatının hazırlanması, həmin hesabatın Milli Məclisdə müzakirəsi və təsdiqi ilə bağlı hüquqi və prosedur məsələlərinin araşdırılması aşağıdakı tapıntıları ortaya çıxarıb:

xviii) Büdcə şəffaflığının təmin edilməsi məqsədilə “Büdcə sistemi haqqında” qanununa edilən 16 dekabr 2016-cı il tarixli dəyişikliklər müsbət addımdır. Həmin dəyişikliklərə əsasən büdcə icrasına dair hökumətin Milli Məclisə təqdim etdiyi illik hesabatlarda əvvəllər açıqlanmayan bir sıra büdcə məlumatlarının da daxil edilməsi nəzərdə tutulur. Məsələn, məqsədli büdcə fondlarının icrası vəziyyəti, yerli gəlirlərin vergi və digər ödəniş növləri üzrə icrası, funksional və inzibati təsnifata uyğun olaraq bölmə və köməkçi bölmə səviyyəsində xərclərin icrasının məbləği barədə məlumatlar bundan sonra hesabatlarda əks olunmalıdır;

xix) Mövcud büdcə qanunvericiliyində Milli Məclisin təsdiq etdiyi və prezidentin imzaladığı büdcə qanununa büdcənin icrası prosesində hökumətin öz baxışı əsasında dəyişiklik etməsinə dəqiq limit və məhdudiyyətlərin olmaması suallar yaradır. “Büdcə sistemi haqqında” qanunda qeyd edilir ki, zərurət yaranıqda, təsdiq olunmuş büdcə ayırmaları həddində funksional təsnifatın bölmələri daxilində, iqtisadi təsnifatın bölmə, köməkçi bölmə, paraqraflar, maddə və yarım-maddələri arasında müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən dəyişikliklər edilə bilər (maddə 18.4)⁹. Lakin “zərurət yaranıqda” ifadəsi altında hansı halların nəzərə tutulmasına indiyədək qanunvericilik qaydasında aydınlıq gətirilməyib, halbuki “Normativ hüquqi aktlar haqqında” qanun bunu tələb edir¹⁰. Buna görə də hökumət “zərurət yaranması”

⁹ <http://www.e-qanun.az/framework/1126>

¹⁰ Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Qanununun 64.4-cü maddəsində göstərilir ki, “normativ hüquqi aktda dövlət orqanının səlahiyyətlərinin həddindən artıq ümumiləşdirilmiş formada müəyyən edilməsinə, “orqan edə bilər”, “bir qayda olaraq”, “müstəsna hallarda yol verilir”, “orqan öz səlahiyyətləri daxilində”, “zərurət olduqda” və bunlara bənzər qeyri-müəyyən ifadələrdən istifadə olunmasına yol verilmir”.

hallarını öz baxışına uyğun istədiyi kimi müəyyən etmək imkanı qazanır və bundan istədiyi qədər “yararlanır”. 2016-cı ilin büdcə qanununda təsdiq olunmuş bir sıra büdcə parametrlərində hökumətin “dəfələri” ifadə edilən məbləğdə dəyişikliklər etməsi də bununla bağlıdır. Məsələn, “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölməsinin “Dövlət büdcəsinin ehtiyat fondu” paragrafı üzrə xərclərin məbləği proqnoz göstərici ilə müqayisədə 6.5 dəfəlik artımla, “Nəqliyyat və rabitə” bölməsinin “Rabitə” köməkçi bölməsi isə 12 dəfəlik ixtisarla icra edilib. Oxşar dəyişikliklər xərclərin iqtisadi təsnifatı üzrə də baş verib. Bu dəyişikliklər Nazirlər Kabinetinin 11 aprel, 1 avqust, 26 dekabr və 30 dekabr 2016-cı il tarixli sərəncamları əsasında, Milli Məclisdə müzakirə edilmədən həyata keçirilib. 2016-cı il dövlət büdcəsinin icrasına Hesablama Palatasının rəyində də belə hallardan narahatlıq ifadə olunub¹¹.

Yaxud başqa bir misal: “Büdcə sistemi haqqında” qanunun 19.6-cı maddəsində qeyd olunan “birdəfəlik təyinatlı xərclər” anlayışının da izahı büdcə qanunvericiliyində yoxdur. Hesablama Palatasının rəyində “birdəfəlik təyinatlı xərclər”in tərkibi açıqlansa da, bunun hansı normativ sənədə əsaslanması qeyd edilməyib.

xx) Büdcənin icrası prosesində hökumətin büdcəni öz baxışı əsasında dəyişməsinə imkan verən qanunvericilik normalarına dəqiq əməl edilmir. Məsələn, “Büdcə sistemi haqqında” qanunda göstərilir ki, Nazirlər Kabineti ilə razılaşdırmaqla dövlət büdcəsinin icrası prosesində iqtisadi təsnifatın müvafiq bölmə, köməkçi bölmə, paragraf, maddə və yarım-maddələrində nəzərdə tutulmuş birdəfəlik təyinatlı vəsaitlər üzrə hesabat ili ərzində yaranmış qənaət dövlət büdcəsinin ehtiyat fonduna yönəldilə və il ərzində digər tədbirlərin maliyyələşdirilməsinə sərf edilə bilər (maddə 19.6). Yəni burada dəqiq və aydın şəkildə əks olunub ki, büdcənin icrası zamanı qənaətlərin dövlət büdcəsinin ehtiyat fonduna yönəldilməsi xərclərin iqtisadi təsnifatı üzrə aparılmalıdır. Hökumət dövlət büdcəsinin funksional bölmə, köməkçi bölmə və paragrafları üzrə qanunla təsdiq olunan göstəriciləri dəyişməklə ehtiyat fondunun həcmi artırılmasına nail olub. Əlavə olaraq, qanunda qənaət edilmiş vəsaitlərin yalnız dövlət büdcəsinin ehtiyat fonduna yönəldilməsi nəzərdə tutulduğu halda, həmin vəsaitlərin bir hissəsi borcların qaytarılması üzrə Təminat Fonduna köçürülmüş və dövlət şirkətlərinin borclarının ödənilməsinə istifadə edilmişdir.

xxi) Hökumətin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatında müvafiq il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanununun tətbiqi ilə bağlı ölkə prezidentinin imzaladığı

¹¹ http://sai.gov.az/upload/files/ICRA-2016-SON_FINAL.pdf

fərmanın tələblərinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı məlumatlar əks olunmur. “2016-cı il dövlət büdcəsi haqqında” qanunun tətbiqi barədə prezident fərmanına əsasən, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılarına¹² dövlət büdcəsindən maliyyə yardımının verilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi, ayrılmış vəsaitin istifadəsi zamanı şəffaflığın və səmərəliliyin artırılması sahəsində təkliflərini iki ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan prezidentinə təqdim etmək tapşırılmışdı¹³. Bu qəbildən olan tapşırıqların icra vəziyyəti barədə hesabatla məlumatların daxil edilməsi vacibdir.

¹² Əkin sahələrinin və çoxillik əkin məhsullarının becərilməsində istifadə edilən yanacaq və mühərrik yağlarına, buğda və çeltik səpinə, habelə mineral gübrələrin və herbisidlərin güzəştli qiymətlərlə satışına görə.

¹³ <http://www.e-qanun.az/framework/31525>

10. Təvsiyyələr

2016-cı il dövlət büdcəsinin icrası üzrə hökumətin hesabatının araşdırılması və məlumatların təhlilindən ortaya çıxan problemlərin aradan qaldırılması üçün aşağıdakı məcələlərin həyata keçirilməsi vacibdir:

- Dövlət büdcəsinin cari xərclərinin məbləği büdcənin Neft Fondunun transferləri nəzərə alınmadan gəlirlərinin məbləğinə uyğunlaşdırılmalıdır;
- Dövlət büdcəsinin formalaşmasında kiçik, orta və iri biznesin xüsusi çəkisi, özəl və dövlət sektorunun payı kmi mühüm göstərilər barədə məlumatlar təqdim edilməsi həmin sahələr üzrə dəyişikləri izləmə imkan verərdi. Eləcə də büdcə gəlirlərinin və hər bir tədiyyə növünün mülkiyyət strukturu barədə məlumatlar açıqlanmalıdır;
- Yerli gəlir və xərclərin strukturunun hər bir rayon (şəhər), habelə bütün tədiyyə növləri və xərc istiqamətləri üzrə açıqlanması məqsədəuyğundur. Bundan başqa, növbəti illərdə hökumətin büdcə icrası hesabatlarında bütün rayonlar üzrə yerli gəlirlərin tədiyyə növlərinə bölünməklə detallı açıqlanması daha məqsədəuyğundur. Xüsusilə ölkədə rayonların investisiya reytingi hazırlanmasına başlandığından bu, rayonların investisiya potensialı haqqında əhəmiyyətli məlumat mənbəyi ola bilər.
- Nizamnamə fondunda və səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrin həmin paylara görə dövlət büdcəsinə dividendləri, iri dövlət müəssisələrinin isə vergi və ödənişlərini vaxtlı-vaxtında və uyğun məbləğlərdə ödəmələrinə görə məsuliyyəti artırılmalıdır;
- Dövlət büdcəsi hesabına dövlət müəssisə və təşkilatlarının borclarının qaytarılması üzərində Milli Məclisin nəzarətinin gücləndirilməsi zəruridir;
- Hökumətin büdcəni dəyişməklə bağlı (iqtisadi təsnifatın bölmələri, köməkçi bölmələri, paraqrafları, maddələri və yarımmaddələri səviyyəsində) səlahiyyətlərinə hüquqi baxımdan limit və məhdudiyyətlərin tətbiq edilməsi məqsədəuyğundur. Xüsusilə də “Büdcə sistemi haqqında” qanunda olan

“zərurət yarandıqda”, “birdəfəlik təyinatlı xərclər” və başqa bu kimi dəqiq olmayan anlayışların və halların hüquqi izahı və açıqlanması təmin edilməlidir. Həmçinin, büdcə icrasına dair hesabatda Milli Məclisin qanun formasında təsdiq etdiyi dövlət büdcəsi parametrlərində hökumətin öz baxışı və qərarları əsasında etdiyi bütün dəyişikliklərin detallı və aydın izahının verilməsi zəruridir;

- Milli Məclisə təqdim edilən büdcə icrasına dair hesabat “Büdcə sistemi haqqında” qanununun tələblərinə və dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsi ilə birlikdə parlamentə təqdim edilən büdcə zərfinə uyğun hazırlanmalıdır;
- Dövlət büdcəsi haqqında qanununun tətbiqi ilə bağlı ölkə prezidentinin imzaladığı fərmanının tələblərinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı məlumatlar hökumətin müvafiq illər üzrə büdcənin icrası ilə bağlı hesabatında əksini tapmalıdır;
- Büdcə şəffaflığının və hesabatlılığının artırılması məqsədilə büdcə investisiya layihələri, sərbəst büdcə qalığı, məqsədli büdcə fondlarının icrası ilə bağlı daha aydın və təfəssilatlı məlumatlar büdcə icrası haqqında hesabatda açıqlanmalıdır.

www.opengovernment.az
opengovaz@gmail.com

Copyright © Open Government